

МНИХ

УДК 368

Микола Володимирович
mnyh_taisa@ukr.net

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ МОНІТОРИНГУ КОНКУРЕНЦІЇ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

ANALYSIS OF COMPETITION'S MONITORING MECHANISMS IN INSURANCE MARKET AND NECESSITY OF ITS IMPROVEMENT

д.е.н., професор, академік
УАН, заслужений економіст
України, Державна установа
"Інститут економіки та
прогнозування НАН України"

Ефективний розвиток страхового ринку потребує вдосконалення функціонування ринкових механізмів на страховому ринку України. Один з механізмів, який забезпечує ефективний розвиток страхового ринку – це конкуренція на страховому ринку. Конкуренція на ринку і конкурентоздатність страхових компаній два визначальних фактори, що забезпечують її розвиток. Для страхового ринку конкурентність і конкуренція є дуже важливими показниками, але в силу специфіки страхової діяльності їх значення та контроль має децю специфічні значення для України.

Effective development of the insurance market requires the improvement of the functioning of market mechanisms in the insurance market of Ukraine. One of the mechanisms that ensure the effective development of the insurance market is competition in the insurance market. Competition in the market and the competitiveness of insurance companies are two determining factors that ensure its development. For the insurance market, competition and competitiveness are very important indicators, but due to the specifics of insurance activity, their significance and control has somewhat specific significance for Ukraine.

Ключові слова: страховий ринок, конкуренція на страховому ринку, страхові послуги, моніторинг конкуренції

Keywords: insurance market, competition in the insurance market, insurance services, monitoring of competition

В Україні конкуренції на страховому ринку недостатньо приділяється уваги, у зв'язку з чим це питання недостатньо розглядається в публікаціях, і сам показник є недостатньо контрольований працівниками Нацкомфінпослуг України, а також Антимонопольного комітету України. Практично відсутня інформація про стан монополізації страхового ринку. Такий стан справ, на мій погляд, має місце в першу чергу тому, що існують особливості функціонування страхування в Україні. Особливістю функціонування страхового ринку є те, що страхуванням в Україні охоплено практично лише до 10% всіх страхових ризиків, в зв'язку з чим страхові компанії збільшують свою діяльність, як правило, за рахунок розширення та додаткового охоплення незастрахованих ризиків. Крім того, страхові компанії у силу різних причин, не хочуть розкривати способи та методи залучення страхових клієнтів до страхування ризиків, а тим самим не хочуть виявляти монополістів на страховому ринку. Враховуючи, що саме страхова діяльність сама по собі є специфічною і заснована, в першу чергу, на довірі між страховиками, перестраховиками і страхувальниками, ці питання особливо не розголошуються. Крім того, специфіка страхування також свідчить про те, що кожна страхова компанія в своїй діяльності обмежена наявними фінансовими ресурсами, що надають право по здійсненні страхування. При цьому також слід зазначити, що законо-

давство України дозволяє об'єднання страховиків, тобто, по суті, появу «монополій». Так, згідно законодавства, страховики можуть та зобов'язані утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та виконання спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству, хоча і зазначені об'єднання не мають права безпосередньо здійснювати страхування. Об'єднання страховиків діють на підставі статуту і набувають прав юридичної особи після їх державної реєстрації. Крім цього, законодавство зобов'язує страховиків об'єднуватись у страхові пули та інші об'єднання при здійсненні окремих видів страхування. Наприклад, страховики, які здійснюють страхування ядерних та космічних ризиків, страхування енергоризиків та сільськогосподарські ризики, зобов'язані створити ядерний та сільськогосподарський пули, а страховики, які здійснюють страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, зобов'язані бути членом моторного (транспортного) страхового бюро України. Законодавство України, дозволяючи об'єднання страховиків, встановлюючи специфічну вимогу «таємниця страхування», а інформація, яка містить «таємницю страхування» розкривається лише на запит відповідних контролюючих органів, у т.ч. Антимонопольного комітету України, а саме лише на їх письмову вимогу при виконанні завдань, передба-

чених законодавством при захисті економічної конкуренції. При цьому вимога органу державної влади про отримання інформації, яка містить «таємницю страхування», повинна бути викладена на спеціальному бланку органу державної влади та подається лише за підписом керівника цього органу.

Таким чином, постає питання, чи можлива та чи є конкуренція страховиків на страховому ринку і чи вона контролюється в Україні, а якщо контролюється, то за допомогою яких механізмів? На мій погляд, перш за все, на страховому ринку України, ми повинні розглядати конкуренцію через показник концентрованості ринку, хоча ефективно розглядати та визначати його не дуже важко, а, по суті, він не дає вичерпної відповіді на рівень конкуренції. Наприклад, в 2016 р. за цим показником ми можемо відмітити, що на страховому ринку кількість страхових організацій станом на 1.01.2017 р. становить більше 300, тобто їх кількість становить набагато більше, наприклад, чим в Японії. В той же час, рівень фінансового забезпечення цих страхових компаній, він досить невисокий, оскільки ці компанії надають послуги приблизно в середньому як одна із польських рейтингових страхових компаній, наприклад польська ПЗУ, не говорячи за німецькі та англійські страхові компанії. Якщо розглянути показник концентрованості за рейтингом, що надає Ліга страхових організацій України, то наприклад, 10 перших страхових компаній, охоплюють 44,6 % всіх страхових надходжень, а перші 50 страхових компаній забезпечують фактично 85,9 % всіх страхових надходжень на страховому ринку в Україні. Якщо розглядати концентрацію страхових компаній по регіонах, то цей показник свідчить, що найбільша концентрація страхових компаній в Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій областях. У цих областях представлено найбільші 5 перших страхових організацій згідно рейтингу Нацкомфінпослуг. Таким чином, цей показник не дає конкретної відповіді про рівень конкуренції на страховому ринку.

При цьому аналіз ринку страхових послуг за 2016 рік свідчить, що він є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2016 становила 310, у тому числі СК "life"¹ - 39 компаній, СК "non-life" - 271 компаній, (станом на 31.12.2015 р. - 361 компанія, у тому числі СК "life" - 49 компаній, СК "non-life" - 312 компаній). Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так за 2016 р. порівняно з 2015 р., їх кількість зменшилася на 51 СК, а порівняно з 2014 р. зменшилася на 72 СК.

За 2016 р. частки валових страхових премій та чистих страхових премій у відношенні до ВВП залишились на рівні 2015 р. та становили 1,5% та 1,1% відповідно.

У порівнянні з 2015 р. на 5434,3 млн. грн. (18,3%) збільшився обсяг надходжень валових страхових

премій, обсяг чистих страхових премій² збільшився на 4 109,0 млн. грн. (18,4%).

Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всіх видах страхування, а саме: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка") (збільшення валових страхових платежів на 1405,9 млн. грн. (17,9 %)); страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 819,2 млн. грн. (23,0 %)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 656,2 млн. грн. (18,8 %)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (збільшення валових страхових платежів на 574,3 млн. грн. (29,0 %)); страхування життя (збільшення валових страхових платежів на 569,5 млн. грн. (26,0 %)); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 426,3 млн. грн. (22,1 %)); страхування від нещасних випадків (збільшення валових страхових платежів на 301,6 млн. грн. (56,3 %)); страхування медичних витрат (збільшення валових страхових платежів на 236,3 млн. грн. (48,2 %)); страхування кредитів (збільшення валових страхових платежів на 182,3 млн. грн. (52,3 %)).

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 2016 рік дорівнює рівню 2015 року (75,2 %).

В той же час, протягом аналізованого періоду зменшилась кількість укладених договорів страхування на 22 958,1 тис. одиниць (або на 11,3 %), при цьому на 63 686,5 тис. одиниць (або на 63,9 %) зменшилась кількість договорів з добровільного страхування, в тому числі: кількість укладених договорів страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ зменшилась на 28 273,1 тис. одиниць (або на 92,7 %); кількість укладених договорів страхування майна зменшилась на 27 867,8 тис. одиниць (або на 89,5 %); кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилась на 956,4 тис. одиниць (або на 5,7 %). Кількість договорів з обов'язкового страхування зросла на 40 876,9 тис. одиниць (або на 40,4 %) за рахунок зростання договорів страхування від нещасних випадків на транспорті на 24 875,9 тис. одиниць (або на 26,7 %).

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2015 р. збільшився на 739,0 млн. грн. (9,1 %), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 958,2 млн. грн. (12,6 %). Зростання обсягів валових страхових виплат за 2016 р. мало місце у більшості основних системоутворюючих видах страхування. Збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як: страхування кредитів (збільшення валових страхових платежів на 799,1 млн. грн. (264,1%)), автострахування (збільшення валових страхових платежів на 681,1 млн. грн. (21,4%)), страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 276,4 млн. грн. (237,5 %)), медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 142,9 млн. грн. (11,9 %)). Водночас,

¹ Скорочення: СК "life" - страхові компанії, що здійснюють страхування життя, СК "non-life" - страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших, ніж страхування життя.

² Чисті страхові премії (виплати) - розраховані як валові страхові премії (виплати) за мінусом частки страхових премій (виплат), які сплачуються перестраховикам-резидентам (компенсовані пере-страховиками-резидентами).

зменшилися валові страхові виплати зі страхування фінансових ризиків на 467,2 млн. грн. (-33,3 %), страхування майна (зменшення валових страхових виплат на 284,4 млн. грн. (-65,5 %), страхування життя (зменшення валових страхових виплат на 73,3 млн. грн. (-14,9 %).

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. зменшився на 2,1 в.п. та становив 25,1 %. Рівень чистих страхових виплат станом на 31.12.2016 становив 32,3%, що менше на 1,7 в.п. у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування - 56,9% та 58,8%, за видами добровільного особистого страхування- 40,8% та 43,2% відповідно.

Операції вихідного перестраховання за 2016 р. зросли на 27,8% з 9 911,3 млн. грн. до 12 668,7 млн.

грн. за рахунок збільшення на 1 325,3 млн. грн. обсягів перестраховання в середині країни та збільшення на 1 432,1 млн. грн. операцій з перестраховання із страховиками-нерезидентами.

Страхові резерви станом на 31.12.2016 зросли на 13,9% у порівнянні з аналогічною датою 2015 р., при цьому технічні резерви – на 14,1%, а резерви зі страхування життя – на 13,6%.

У порівнянні з аналогічною датою 2015 р. зменшилися такі показники, як загальні активи страховиків (-7,7 %); активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів (-3,7 %) та обсяг сплачених статутних капіталів (-12,5 %).

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	2014	2015	2016	Темпи приросту	
				2015/ 2014	2016/ 2015
				%	%
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітної періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:					
- зі страховальниками-фізичними особами	35 975,7	109 106,8	61 272,8	203,3	-43,8
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	32 699,4	106 321,2	42 534,6	225,1	-60,0
	98 737,5	93 322,5	118 198,4	-5,5	26,7
Страхова діяльність, млн. грн.					
Валові страхові премії, у тому числі:	26 767,3	29 736,0	35 170,3	11,1	18,3
зі страхування життя	2 159,8	2 186,6	2 756,1	1,2	26,0
Валові страхові виплати, у тому числі:	5 065,4	8 100,5	8 839,5	59,9	9,1
зі страхування життя	239,2	491,6	418,3	105,5	-14,9
Рівень валових виплат, %	18,9%	27,2%	25,1%	-	-
Чисті ст. страхові премії	18 592,8	22 354,9	26 463,9	20,2	18,4
Чисті ст. страхові виплати	4 893,0	7 602,8	8 561,0	55,4	12,6
Рівень чистих виплат, %	26,3%	34,0%	32,3%	-	-
Перестраховання, млн. грн.					
Сплачено на перестраховання, у тому числі:	9 704,2	9 911,3	12 668,7	2,1	27,8
- перест. раховикам-резидентам	8 173,7	7 381,1	8 706,4	-9,7	18,0
- перест. раховикам-нерезидентам	1 530,5	2 530,2	3 962,3	65,3	56,6
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	640,9	1 345,8	1 233,2	110,0	-8,4
- перест. раховиками-резидентами	172,4	497,7	278,5	188,7	-44,0
- перест. раховиками-нерезидентами	468,5	848,1	954,7	81,0	12,6
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	12,9	38,1	40,1	195,3	5,2
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	9,9	12,9	14,2	30,3	10,1
Страхові резерви, млн. грн.					
Обсяг сформованих страхових резервів	15 828,0	18 376,3	20 936,7	16,1	13,9
- резерви зі страхування життя	5 306,0	6 889,3	7 828,2	29,8	13,6
- технічні резерви	10 522,0	11 487,0	13 108,5	9,2	14,1
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.					
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	70 261,2	60 729,1	56 075,6	-13,6	-7,7
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	40 530,1	36 418,8	35 071,9	-10,1	-3,7
Обсяг сплачених статутних капіталів	15 120,9	14 474,8	12 661,6	-4,3	-12,5

Валові страхові премії, отримані страховиками при страхуванні та перестрахованні ризиків від страхувальників та перестраховальників за 2016 р., становили 35 170,3 млн. грн., з яких:

13 220,0 млн. грн. (37,6 %), що надійшли від фізичних осіб;

21 950,3 млн. грн. (62,4%), що надійшли від юридичних осіб.

За 2015 р. загальна (валова) сума страхових премій, отриманих страховиками, становила 29 736,0 млн. грн., з яких:

10 239,5 млн. грн. (34,4%), що надійшли від фізичних осіб;

19 496,5 млн. грн. (65,6%), що надійшли від юридичних осіб.

За 12 місяців 2016 р. сума отриманих страховиками валових премій з видів страхування, інших, ніж страхування життя становила 32 414,2 млн. грн. (або 92,2 % від загальної суми страхових премій), а зі страхування життя - 2 756 млн. грн. (або 7,8% від загальної суми страхових премій).

Чисті страхові премії за 2016 р. становили 26 463,9 млн. грн., що становить 75,2 % від валових

страхових премій. Чисті страхові премії за 2015 р. становили 22 354,9 млн. грн., або 75,2% від валових страхових премій.

Обсяги валових страхових премій за 2016 рік збільшилися порівняно з 2015 р. на 18,3%, з 2014 р. зросли на 31,4 %. Найбільший ріст валових страхових премій відбувся у IV кварталі 2016 р. на 21,2% порівняно з III кварталом 2016 р..

Чисті страхові премії збільшилися на 18,4% порівняно з 2015 р., та на 42,3% порівняно з 2014 р..

Структура валових та чистих страхових премій за 2015-2016 рр. представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Структура валових та чистих страхових премій за 2015-2016 рр.

Види страхування	Страхові премії, млн. грн.				Темпи приросту страхових премій, %	
	Валові	Чисті	Валові	Чисті	валових премій	чистих премій
	2015		2016		2016/2015	
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка")	7 871,6	7 322,4	9 277,5	8 653,0	17,9	18,2
Страхування вантажів та багажу	3 555,4	1 255,4	4 374,6	1 264,2	23,0	0,7
Страхування майна	3 486,2	2 188,1	4 142,4	2 633,3	18,8	20,3
Страхування фінансових ризиків	3 598,6	2 172,9	3 596,7	1 985,4	-0,1	-8,6
Страхування життя	2 186,6	2 186,6	2 756,1	2 754,1	26,0	26,0
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	1 977,6	1 292,1	2 551,9	1 782,1	29,0	37,9
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	1 929,2	1 862,1	2 355,5	2 280,2	22,1	22,5
Страхування відповідальності перед третьми особами	2 059,6	1 391,5	2 093,9	1 430,6	1,7	2,8
Страхування від нещасних випадків	535,5	442,7	837,1	727,2	56,3	64,3
Страхування медичних витрат	490,7	469,2	727,0	671,3	48,2	43,1
Страхування кредитів	348,7	200,2	531,0	505,7	52,3	152,6
Авіаційне страхування	449,0	426,9	501,1	482,7	11,6	13,1
Страхування від нещасних випадків на транспорті	73,5	71,2	85,4	75,7	16,2	6,3
Інші види страхування	1 173,8	1 073,4	1 340,1	1 218,3	14,2	13,5
Всього	29 736,0	22 354,9	35 170,3	26 463,8	18,3	18,4

Приріст чистих страхових премій за 2016 р. (+18,4 %) відбувся по більшості видів страхування зокрема за рахунок суттєвого збільшення надходжень платежів з автострахування (+ 18,2 %), страхування життя (+ 26,0 %), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+ 37,9 %), страхування майна (+20,3 %), медичного страхування (+ 22,5 %), страхування кредитів (+152,6%), страхування від нещасних випадків (+64,3 %).

Що стосується показника концентрації страхового ринку у 2016 р. то він дуже суттєво не змінився. Виключенням є те, що перші TOP 3 страхових компаній зайняли 18,9 % ринку, а у 2015 р. – 14,7 %, а перші TOP 10 відповідно займали 44,6 % у 2016 р., а у 2015 р. цей відсоток склав – 36,3 %, а також перші TOP 20 компаній у 2016 р. склали 62,7 %, а у 2015 р. – 60,3 %.

Концентрація страхового ринку за надходженнями валових страхових премій станом на 31.12.2016 представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Концентрація страхового ринку за 2015 р.

Перші (Тор)	страхування "Life"		страхування "non-Life"		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	936,1	42,8	4 049,8	14,7	1
Тор 10	1 921,4	87,9	10 011,2	36,3	4
Тор 20	2 164,0	99,0	16 613,3	60,3	7
Тор 50	2 186,6	100,0	23 408,7	85,0	11
Тор 100	X	x	26 472,1	96,1	13
Тор 200	X	x	27 508,6	99,9	15
Всього по ринку	2 186,6	100,0	27 549,4	100,0	22

Таблиця 4

Концентрація страхового ринку за 2016 р.

Перші (Тор)	страхування "Life"		страхування "non-Life"		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестраховальників
Тор 3	1 186,5	43,0	6 140,8	18,9	3
Тор 10	2 465,2	89,4	14 470,8	44,6	4
Тор 20	2 741,2	99,5	20 322,2	62,7	5
Тор 50	2 756,1	100,0	27 855,6	85,9	9
Тор 100	x	x	31 417,7	96,9	11
Тор 200	x	x	32 395,0	99,9	15
Всього по ринку	2 756,1	100,0	32 414,2	100,0	21

Враховуючи зазначене можна констатувати, що незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій - 99,9 % - акумулюють 200 СК "non-life" (73,8 % всіх СК "non-life") та 99,5 % - 20 СК "Life" (51,3 % всіх СК "life").

Таким чином аналізуючи рівень концентрації страхового ринку по кількості наданих послуг слід відмітити, що фактично 200 страхових компаній практично забезпечують 100 % надходження страхових премій, а перші 50 компаній охоплюють 85,3 % надходжень. Таким чином можна констатувати, що 200 компаній монополізували весь страховий ринок. Але стає запитання, чи це правильно відповідно до рівня монополізації на страховому ринку в Україні. Скоріше всього ні, оскільки рівень охоплення страхування страхових ризиків в Україні не перевищує 10% всіх страхових ризиків.

Логічно в цьому процесі звернутися до показника ринкової конкуренції (індекс Герфіндала-Гіршмана). Цей показник дещо складніший в обрахуванні, хоча є більш важливим при визначенні монополізації ринку. Індекс ринкової конкуренції за цим показником розраховується як сума квадратів часток усіх компаній, які діють на ринку. Максимальна величина цих показників у відсотках складає 10 000, або 100^2 (сто у квадраті) і це означає, що чим менша величина цього показника, тим більша конкуренція на ринку і навпаки. Таким чином, робимо висновок, що якщо цей фактичний показник складає величину більше 1 000 одн., то конкуренція вважається помірною, і навпаки, якщо цей показник менше 1 000 одн., то конкуренція вважається високою. Порівняння цих двох показників свідчить про наявність конкуренції на страховому ринку. По ринку страхування життя,

Індекс Герфіндала - Гіршмана (ННІ) в 2016 р. склав 1 079,59 (у 2015 р. – 982,98), по ринку ризикових видів страхування становив 280,74 (у 2015 р. – 232,72). В цілому по страховому ринку Індекс Герфіндала - Гіршмана в 2016 р. склав 245,09 (у 2015 р. – 205,07) (табл. № 3 та № 4). Дані свідчать, що на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, спостерігається значний рівень конкуренції (ННІ в 4 рази менше 1000), в той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація. При цьому слід зазначити, що з таким підходом щодо визначення конкурентності на страховому ринку за цим показником, погодилась комісія Нацкомфін-послуг, яка у 2003 р. і почала досліджувати ступінь конкуренції за допомогою цього показника та публікувати ці дані в інформації про стан та розвиток страхового ринку, починаючи з 2003 р.. І така формула має право на життя.

В той же час, слід звернути увагу на особливості страхування, які полягають в невисоких показниках рівня страхування в Україні і таким чином, коли виникає необхідність страхування великих ризиків, то вони фактично не страхуються або ж зразу перестраховуються в силу недостатнього фінансового забезпечення страхових компаній. Крім цього, на страховому ринку України існують «схемні» або ще їх називають «одноразові компанії», які існують для одноразового страхування, їх в Україні більше 100 компаній і вони використовуються для «відповідних» цілей, тому і вираховування такими способами рівня конкуренції на страховому ринку, не дає повної картини про рівень конкуренції на цьому ринку.

В економічній теорії і практиці існує поняття цінової конкуренції за допомогою якої можна розраховувати рівень конкуренції. Суть цього показ-

ника полягає в розрахунку цінової та нецінової конкуренції, хоча в умовах українського страхового ринку існують дещо обмежені можливості її розрахунку і це пов'язано з можливостями проведення актуарних розрахунків відповідними особами, а саме, актуаріями, та визначення ними страхових тарифів. Як правило, страхові тарифи розраховуються з урахуванням ризиків і можливостями страхових компаній, їх реалізації, а наявність договірної (схемного) страхування ризиків, які ніколи не настають і по них не проводяться страхові виплати, нівеликоє можливості ефективного розрахунку цього показника.

В той же час, цінова конкуренція, на мій погляд, є більш ефективна конкуренція, яка свідчить про можливість страхових організацій надавати страхові послуги і на цій основі забезпечити реалізацію основного закону ринку – попиту і пропозицій. І чим буде вища цінова конкуренція тим більші страхові послуги будуть доступнішими для страхувальників.

На жаль, цінова конкуренція не є досить актуальною для українського страхового ринку. Досить відмітити, що в Україні на сьогоднішній день відсутня система підготовки актуаріїв. Є окремі особи, які пройшли відповідну курсову підготовку, отримали відповідні посвідчення та називають себе «актуаріями», а є особи, які фахово підготовлені в Лондонському інституті актуаріїв та мають відповідні дипломи актуаріїв, але їх дуже мало. В той же час, потреба страхового ринку у фаховій підготовці актуаріїв є досить велика, у зв'язку з чим більшість страхових компаній пристосовуються до існуючих тарифів у компаній з більшим досвідом і виставляють аналогічні тарифи. При цьому слід зазначити, що страхові тарифи по більшості видів страхування не є соціально-орієнтованими, в результаті чого ми маємо невисокі відсотки охопту населення страхуванням. Крім цього, законодавчо не визначено відсоток накладних витрат, в зв'язку з чим, страхові компанії встановлюють його за узгодженням з засновниками, в результаті чого цей відсоток складає в окремих випадках більше 30% в загальній собівартості витрат по страхуванню, в результаті чого заробітна плата президента компанії чи голови правління страхової компанії досягає більше 300 тис. грн в місяць і це при такому (незначному) розвитку страхового ринку в Україні. Другим аспектом практичної відсутності цінової конкуренції на страховому ринку є той факт, що по обов'язкових видах страхування страхові тарифи затверджуються Кабінетом Міністрів України, що правда, як правило, в положенні здійснюється запис «максимальні» тарифи, тобто страхова компанія має право на деяке обґрунтоване право на коригування тарифів в сторону зменшення. Що стосується питання нецінової конкуренції, то воно відповідає лише специфіці розвитку страхового ринку де більшість страхових компаній є «кептивними», оскільки вони виконують замовлення на страхування тих ризиків і тих виробництв, які є власністю їх засновників, або ж виконують замовлення власників, щодо проведення так званого «схемного страхування» та перестрахування. В економічній теорії

існує ще ряд показників за якими оцінюють ступінь конкуренції на страховому ринку, а саме:

- частка продажів на ринку;
- частка вартості активів компаній у загальній вартості активів всіх страховиків;
- частка зайнятих робітників у компанії у загальній вартості працівників у всіх компаніях.

На мій погляд, враховуючи специфіку страхування в Україні доцільно розглядати конкуренцію на страховому ринку та розраховувати індекси по перших двох показниках, а саме: частка продажів на ринку, та частка вартості активів компаній у загальній вартості активів всіх страховиків. Аналіз їх показує, що перших TOP 5, TOP 10 страхових компаній, що займають відповідні місця у рейтингу страхових компаній по надходженню страхових премій, але цей показник як ми впевнились по суті не дає відповіді про рівень конкуренції на страховому ринку України. У зв'язку з цим слід розглядати рівень конкуренції за показником кількості укладених договорів. Аналіз показує про їх кількісне зниження у 2016 р. на 43,8% і в той же час збільшення страхових премій. В цих умовах цей показник міг свідчити про реальну конкуренцію на страховому ринку. Проте Нацкомфін-послуг України, а також Ліга страхових організацій України, не дають інформації про кількість укладених договорів страхування в розрізі страхових компаній, не вказують їх рейтинги і це не дає реальної картини про рівень конкуренції, але він є досить цікавим з точки зору продажів, тобто заключення страхових договорів, при тому що у 2016 р. кількість заключених страхових договорів по всіх видах страхування суттєво зменшилась. Другий вищевказаний, на мій погляд, показник показує реальні фінансові можливості по здійсненню реального страхування стією чи іншою страховою компанією і може бути стимулятором збільшення фінансових ресурсів страхової компанії. Динаміка активів та обсягів страхових резервів страховиків свідчить (рис. 1), що їх обсяг у 2016 р. порівняно з 2014 р. зменшився на 14 млрд. грн., з них активи визначені у відповідності до Закону України «Про страхування» ст. 31 зменшились на 4 млрд. грн., а величина страхових резервів збільшилась на 5 млрд грн. Зазначені величини говорять самі за себе і можуть бути реальним індикатором рівня конкуренції на страховому ринку. На жаль, в Україні в силу різних причин, питанням конкуренції на страховому ринку недостатньо приділяється уваги контролю рівня конкуренції зі сторони Нацкомфін-послуг та Антимонопольного комітету України. Недостатньо б'ють тривогу з цього питання і самі страхові компанії. На сьогоднішній день страхові компанії більше піднімають питання шахрайства на страховому ринку і з цього приводу страхові компанії пропонують ввести посаду страхового омбудсмена. У Верховній Раді України розглядається новий проект закону «Про страхування», який часткового врегулює питання формування, діяльність страхових компаній, бухгалтерській звітності, фінансові показники діяльності, порядок заключення договорів страхування, відповідність сторін за виконанням обов'язків, однак цей проект закону не вирішує багатьох питань функціонування страхового ринку.

Рис. 1. Динаміка активів та обсяг страхових резервів страховиків за 2014–2016 рр. (млн. грн.)

Для цієї мети необхідно внести відповідні зміни в законодавство України, і, в першу чергу, щодо організації діяльності страхових компаній у відповідності до вимог законодавства ЄС з урахуванням деяких українських особливостей, що забезпечить захист прав страхувальників та відновлення довіри до страхування. В Україні проводяться заходи щодо зміни законодавства з питань страхування, зокрема, зміна Закону України «Про страхування». Підготовлені зміни до цього Закону два роки редагуються в Верховній Раді України, але вони не вирішують багатьох питань діяльності страхових компаній, а саме: недостатньо прописана відповідальність страховиків та їх працівників за неналежне виконання своїх обов'язків при виплаті страхових відшкодувань. Недостатньо визначена їх відповідальність при заключенні договору страхування та внесенні змін до умов страхування. Порядок заключення та механізми реалізації договорів страхування мають бути чітко прописані в Законі «Про страхування», а можливо потрібно підготувати окремий Закон «Договори страхування», де випикується детально вся процедура договорів страхування, механізми їх дії та відповідальність страхових компаній і вона має бути чітко прописана, з урахуванням особливостей здійснення окремих видів страхування в т.ч. можливості заключення електронних договорів. При цьому, також чітко має бути прописана процедура заключення договорів страхування та перестрахування і вона має чітко бути зорієнтована на механізми їх здійснення, які діють в країнах ЄС. Передбачувана капіталізація страхових компаній не відповідає вимогам, а також фактичним наповненням, яка є в країнах ЄС. Запропонована система формування (створення) страхових компаній у формі акціонерних товариств, не сприяє їх додаткової відповідальності за ризики, які з'являються в страхуванні, особливо на етапі їх виконання. Страхові резерви і надалі пропонується розміщувати на банківські депозити та цінні папери, які фактично є неконкурентними на фінансовому ринку. Перестрахування і надалі залишається ланкою фактично неконтрольованою, в результаті чого, і надалі буде функціонувати механізм корупційного вивозу капіталу за межі

України. Практично відсутні механізми контролю за страховими компаніями в страховій групі. При цьому, слід також відмітити недостатню відкритість реєстрації, наприклад, актуаріїв їх відповідальність за обрахунок необгрунтованих актуарних розрахунків. Недостатньо прописані механізми оприлюднення звітності страховиків, а також виконання своїх обов'язків Уповноваженим органом. Ця інформація має бути максимально відкрита, а уповноважений орган постійно повинен робити аналіз діяльності страховиків, перестраховиків, страхових посередників, щоквартально оприлюднювати цю інформацію для громадян, а також органів державного управління. Має бути досить доступною інформація про фінансовий стан страхових компаній, їх платоспроможність. Більш детально має бути прописана процедура контролю за конкуренцією страховиків. Запропоновані зміни лише, на перший погляд, не стосуються конкуренції на страховому ринку України, а фактично зазначені зміни охоплюють практично всю сферу страхової діяльності, а значить забезпечать реальну конкуренцію страховиків на страховому ринку України.

Конкуренція на страховому ринку України, не дивлячись на велику кількість страхових компаній, і в той же час, обмеженість доступу населення до страхових послуг (в силу фінансових проблем) є специфічною, а страховий ринок фактично не характеризується високим ступенем вільної конкуренції. Скоріше навпаки, він залишається достатньо монополізованим і обмеженим з огляду вільного входу (без підтримки) на ринок страхування та забезпечувати вільно свою діяльність. Ринок страхування є досить закритим для вільного розвитку страхування і досить керований особами, що пов'язані з фінансово-промисловими групами, а також особами, які наближені до органів влади і, таким чином, вони позбавлять конкурентів доступу до страхування окремих ризиків, а створюють собі додаткові можливості отримувати великі фінансові ресурси фактично без конкуренції. Крім цього, на ринку процвітає «схемне» страхування та перестрахування, лобіювання інтересів окремих страхових компаній фінансово-промисловими група-

ми. Обов'язкове страхування використовується як засіб їх збагачення та вивезення капіталів в офшорні зони. Вирішення цих питань дозволить забезпечення вільної конкуренції та суттєво підняти рівень конкуренції та якісного страхування.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс] - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр;
2. Проект Закону України про страхування [Електронний ресурс] - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-19;
3. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00565.pdf>
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
5. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: [Електронний ресурс]. – <http://www.dfp.gov.ua/>
6. Статистика страхового ринка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/stat/>;
7. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stand-i-rozvitok.html>;
8. Ліга страхових організацій України [Електронний ресурс]. Режим доступу: uainsur.com/liga/about/info/